

UDK: 378(497.5Zadar)''1971''

323.22

323.281(497.1)''197''

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 16. 6. 2023.

Prihvaćeno: 15. 7. 2023.

DOI: <https://doi.org/10.22586/csp.v55i2.28588>

Studentski pokret u Zadru 1971. iz perspektive represivnih tijela SFRJ

MARIN VLASNOVIĆ

Zagreb, Hrvatska

marin.vlasnovic@gmail.com

ZLATKO BEGONJA

Odjel za povijest Sveučilišta u Zadru

Zadar, Hrvatska

zbejonja@gmail00.com

Ovim se člankom na temelju izvornoga arhivskoga gradiva opisuje tijek studentskoga pokreta 1971., i to s isključivim osvrtom na grad Zadar. U tom kontekstu primarno je korištena dokumentacija Službe državne sigurnosti Republičkoga sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske. Ona je u svojem korpusu sadržavala brojne zabilješke, opservacije i zaključke o djelovanju zadarskih sveučilištaraca i njima svjetonazorski bliskih pojedinaca ili grupa s promatranoga područja. Ta je režimska služba vodila osobne dosjee nadziranih aktera za trajanja događaja koji su obilježili studentske aktivnosti u žarišnim trenucima hrvatskoga proljeća. Pritom je neophodno napomenuti da spomenuti dosjei promatrani zasebno ne moraju biti, odnosno nisu uvijek apsolutno relevantan materijal, ali u cjelini s ostalom dokumentacijom stvaraju nužne pretpostavke za dublje zadiranje i sveobuhvatnije analiziranje navedene teme. Upravo stoga nakana je ovakvim pristupom upozoriti na ključna ponašanja komunističkih represivnih tijela, a u tom smislu poglavito onih koja su bila prioritetna u pokušajima onemogućavanja ostvarenja studentskih ciljeva.

Ključne riječi: hrvatsko proljeće; Služba državne sigurnosti; studentski pokret; zadarski sveučilištarci

Uvod

Hrvatsko proljeće naziv je za društveno-politički pokret s nacionalnim karakterom koji se dogodio u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj (SRH), a cilj mu je bio promjena stanja na razini hrvatske politike, društva, gospodarstva i kulture. U prvom redu riječ je o isticanju određenih nezadovoljstava koja se u glasnijem obliku pojavljuju unutar reformskoga dijela komunističkoga vodstva u SRH i tijekom vremena, odnosno pod utjecajem nastalih okolnosti,

zadobivaju širi nacionalni konsenzus. Na određeni način može se kazati da je takav splet zbivanja potaknulo reformski opredijeljeno komunističko vodstvo, što se napose očitovalo na 10. sjednici Centralnoga komiteta Saveza komunista Hrvatske (CK SKH), održanoj od 15. do 17. siječnja 1970., kad je došlo do sadržajnoga političkog sukoba s Milošem Žankom, gdje je jednoznačno osuđen svaki pristup jugoslavenskoga unitarizma.¹ U tom kontekstu ključni nositelji svih događanja vezanih uz hrvatsko proljeće bili su, pored spomenutoga komunističkog vodstva, Matica hrvatska i studentske skupine sklone isticanju i uvažavanju nacionalnoga identiteta, što je podrazumijevalo sve oblike kulturnih i tradicijskih vrijednosti hrvatskoga naroda. Jedna od pretpostavki za nastanak promatranih zbivanja bio je odlazak s političke pozornice Aleksandra Rankovića 1966., koji je od 1963. bio potpredsjednik jugoslavenske države i vodeća osoba režimskoga sigurnosnog i obavještajnog sustava. Slijedom toga i nastupa određenih događaja poput *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika* iz 1967., politička zbilja u SRH sve je više zadobivala sasvim drugačije ozračje.² U takvim okolnostima, a izraženije 1970., među komunističkim kadrom u SRH događa se sve oštrija podjela na reformiste predvođene Savkom Dabčević-Kučar i Antom Mikom Tripalom te na ostale, koji su bili pristaše „tvrde linije”.

Za to vrijeme u Zadru dolazi do znatnijega političkog angažmana lokalnih predstavnika srpske zajednice da bi grad ostavili u domeni svojega posebnog interesa. Naime, srpski predstavnici započeli su u navedenom pravcu intenzivnije razgovarati s tadašnjim zadarskim predsjednikom Skupštine općine Zadar Kažimirom Zankijem. Glavne teme razgovora bile su vezane uz njihove zahtjeve da se u Zadru utemelji srpski radio, srpsko kazalište, srpski list, kao i drugi privilegiji s navedenih polazišnih osnova. Zanki je odbio takve zahtjeve sugerirajući im da se intenzivnije uključe u djelovanje već postojećih institucija.³ Istodobno su u Zadru započele izbijati afere s političkom pozadinom, što je posebice bilo izraženo u događajima vezanim uz uspješno zadarsko poduzeće *Autotransport*. Jednako tako u Karinu su na blagdan Gospe od Anđela 2. kolovoza benkovački i obrovački policajci, uz pomoć naoružanoga dijela srpske zajednice, uhitili hrvatske mladiće koji su nakon završetka svete mise pjevali tradicionalne hrvatske pjesme.⁴

Važno je naglasiti da se u nastali vrtlog političkih zbivanja koja su se izravno doticala Zadra i njegove okolice aktivno uključio i ogranak Matice hrvatske u Zadru, napose u osnivanju brojnih povjereništava. Tome je neophodno dodati i podatak da je Koordinacijski odbor Saveza studenata Hrvatske u Zadru organizirao tijekom 1971. dvije velike studentske tribine *Hrvatska*

¹ O cijelom događaju više vidi: ŠARIĆ, *Deseta sjednica CK SKH*. Usp. RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 379-466; DIKLIĆ, „Kažimir Zanki i Hrvatsko proljeće”, 193, 201-202. O Milošu Žanku vidi: *Hrvatski leksikon*, sv. 2 (L-Ž), 726.

² Za bolji uvid u događaje vezane za *Deklaraciju* vidi: BUKVIĆ, *UDBA i Deklaracija*.

³ Usp. DIKLIĆ, „Kažimir Zanki i Hrvatsko proljeće”, 184-221.

⁴ O cijelom događaju više vidi: M. UJEVIĆ, B. UJEVIĆ, *Karinski slučaj 1971*.

jučer i danas, na kojima su bili predviđeni gosti poput Šime Đodana, Marka Veselice, Vlade Gotovca, Franje Tuđmana, Petra Šegedina, Vice Vukova i drugih. Uspjeh tribina izazvao je pozornost i negodovanje lokalne tvrdolinijaške partijske struje.⁵ Navedeni događaji u Zadru, odnosno probuđeni i javno promovirani hrvatski nacionalni osjećaji, napose su bili važni u gradu koji je zbog raznih događaja, počevši od nagloga useljavanja nakon 1945., mijenjao svoju etničku sliku dijelom u korist Srba i osnaženih unitarista.

Kraj zbivanja nastupio je slomom hrvatskoga proljeća, čiji je početak bio na sjednici Predsjedništva Saveza komunista Jugoslavije (SKJ) održanoj u Karađorđevu od 1. do 2. prosinca 1971. Naime, tada se Josip Broz Tito obračunao s komunistima reformistima iz SRH, distancirao od njihove politike i zatražio da napuste dotadašnje pozicije u strukturama vlasti. Važno je zbog razmatranja teme istaknuti da je tijekom rasprave na spomenutoj sjednici u nekoliko navrata bilo riječi o „nemilim” događajima u Zadru. Partijski dužnosnici na kraju su ipak ostali pošteđeni sudskoga progona, ali su s druge strane u prosincu 1971. i siječnju 1972. uhićeni vodeći dužnosnici Matice hrvatske i Saveza studenata te su poslije osuđeni u političkim sudskim procesima.⁶

Studentske tribine *Hrvatska jučer i danas* u Zadru

Prije uvida u tijek zbivanja koja su prethodila održavanju dviju spomenutih tribina važno je skrenuti pozornost na druge aktivnosti u kojima su izravno sudjelovali zadarski studenti. U tom smislu valja znati da je prilikom izbora za studenta prorektora na Sveučilištu u Zagrebu Ivan Zvonimir Čičak vodio i razgovore sa studentima u Zadru.⁷ Tom je prilikom u razmjeni mišljenja o brojnim temama naglašavao među ostalim i da pojedinci iz Hrvatske koji nisu stručnjaci za jezik i povijest često o toj problematici iznose svoje sudove premda su bez potrebnih znanja i zvanja. Stoga je pored ostalog rekao: „Dosta su nam prodavali maglu. Mi Hrvati smo mirni ljudi i šutljivi, ali nećemo vječno šutjeti.”⁸ Pritom je istaknuo da mu je poznata diskusija sa sastanka Osnovne organizacije Saveza komunista Filozofskoga fakulteta u Zadru, održanog u vrijeme polemike o njegovu izboru za prvoga studenta prorektora. Jednako tako kazao je da je svih šest izaslanika dva puta glasalo za njega te su mu obećali da će ponovno glasati ako bude potrebno.⁹ Nadalje je govorio o autocesti Zagreb – Split uz sljedeću napomenu: „Kad bude završen autoput Zagreb –

⁵ Usp. A. BATOVIĆ, *Hrvatsko proljeće i svijet*, 246; ŠOŠIĆ, *Slom hrvatskog komunističkog proljeća*, 52.

⁶ Usp. OBAD, „Zadar i okolica u Hrvatskom proljeću”, 164-183.

⁷ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, Centar SDS Split (dalje: SDS/CST), Informacija 131 od 13. 4. 1971. Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Čičak Ivan Zvonimir 207436; RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 439; A. BATOVIĆ, *Hrvatsko proljeće i svijet*, 219-225; MIHALJEVIĆ, „Kontekst, akteri i ideje Hrvatskog proljeća”, 40-42.

⁸ SDS/CST, Informacija 113 od 31. 3. 1971.

⁹ *Isto*.

Split s ogrankom za Zadar, treba se zvati autoput kralja Tomislava, ako se ne bude tako zvao, onda to što sada kažem shvatite kao moju poetsku ličnost.”¹⁰

Slijedom navedenih razgovora zadarski studenti dogovorili su proslavu obljetnica, među kojima su bile one „Zrinskih-Frankopana,¹¹ Rakovačke bune, Ante Starčevića, Stjepana Radića.”¹² Proslave su se prema zamisli trebale održati u prostorijama Narodnoga kazališta u Zadru, a pozvani gosti bili bi Franjo Tuđman,¹³ Petar Šegedin, Šime Đodan, Želimir Meštrović, Vjekoslav Maštrović i Vice Vukov. Prema dogovoru, pozvani su trebali besplatno održati predavanja; naravno, svaki od njih zadržao bi se pritom u okvirima svoje struke, a na kraju je Vice Vukov trebao održati koncert.¹⁴ Predlagatelj inicijative za organizaciju spomenutih proslava bio je Petar Vuleta, predsjednik Koordinacijskoga odbora Saveza studenata u Zadru.¹⁵ Nakon postignutih dogovora i formiranih zaključaka s njima su upoznati odgovorni društveno-politički čimbenici u Zadru, kao i uprave Filozofskoga fakulteta i Pedagoške akademije. Obavještanje svih relevantnih političkih faktora u gradu držalo se važnom pretpostavkom koja bi trebala rezultirati slobodnijim pristupom, odnosno sudjelovanjem većega broja studenata na proslavama.

Međutim, poseban politički problem u Zadru u takvim okolnostima bio je P. Vuleta, koji je aktivno sudjelovao i kao organizator u pripremama za održavanje tribina *Hrvatska jučer i danas*.¹⁶ U toj ulozi Vuleta je na nekoliko političkih sastanaka u gradu, kao i u Savezu studenata, prednjačio u diskusijama o potrebi politizacije masa te pritom naglašavao da sve one koji nisu za takva rješenja treba ukloniti s položaja koje zauzimaju. Na tom tragu poslije je govorio i na tribinama *Hrvatska jučer i danas*, gdje je posebice isticao vizionarstvo Stjepana Radića te istodobno, što mu je zamjereno, potpuno zanemarivao ulogu Partije, CK SKH i Tita. Isticao je neophodnim konstituirati hrvatsku državu sa svim elementima državnosti, uključujući vanjske poslove i vojsku, a istovremeno u politički život Hrvatske inaugurirati višestranački sustav, čime bi zapravo Hrvatska trebala egzistirati kao samostalna država u savezu jugoslavenskih država.¹⁷ Vuleta se dodatno angažirao i u osnivanju ogranaka Matice hrvatske u okolnim mjestima na zadarskom području. Režimska represivna tijela tada su procjenjivala da su tako osnovani ogranci sve više dobivali politički, a ne kulturno-prosvjetni smisao.¹⁸ U tom kontekstu

¹⁰ Isto. Usp. OBAD, „Zadar i okolica u Hrvatskom proljeću”, 178.

¹¹ Usp. A. BATOVIĆ, *Hrvatsko proljeće i svijet*, 214-216.

¹² Usp. ŠOŠIĆ, *Slom hrvatskog komunističkog proljeća*, 121.

¹³ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, Centar SDS Zagreb (dalje: SDS/CZG), Informacija 152 od 17. 5. 1971.

¹⁴ Više vidi: SDS/CST, Informacija 113 od 31. 3. 1971.

¹⁵ Više vidi: SDS/CST, Informacija 131 od 13. 4. 1971.

¹⁶ Usp. ŠOŠIĆ, *Slom hrvatskog komunističkog proljeća*, 55; OBAD, „Zadar i okolica u Hrvatskom proljeću”, 173-174; DIKLIĆ, „Kažimir Zanki i Hrvatsko proljeće”, 193-194.

¹⁷ Služba državne sigurnosti naglasila je da je istu tezu u svojem predavanju već razvio dr. Franjo Tuđman.

¹⁸ Usp. ŠOŠIĆ, *Slom hrvatskog komunističkog proljeća*, 105-106.

tumačio se njihov postignuti veći uspjeh upravo u mjestima koja su tijekom Drugoga svjetskog rata bila, kako je navedeno, pretežito neprijateljski raspoložena. Tu se posebno spominjao primjer mjesta Poličnik. Nadalje se procjenjivalo da je Vuleta imao posebice negativan utjecaj na grupu hercegovačkih i imotskih studenata.¹⁹ Također se smatralo da je Vuleta bio u izravnoj vezi i dogovoru sa I. Z. Čičkom i Draženom Budišom, napose glede poduzimanja konkretnih akcija rukovodstva zadarskih studenata.²⁰ Nakon jednoga takva susreta koji se s navedenima odvio u Zagrebu i Splitu Vuleta je poslao brzojav svojem kolegi Mati Kutleši da žurno dođe u Zadar, gdje su trebali usuglasiti priopćenje u kojem se solidariziraju s aktivnostima splitskih studenata.²¹ Tom usuglašavanju nazočio je mali broj članova rukovodstva studenata u Zadru, koji su u Vuletinu stanu 2. kolovoza usuglasili priopćenje koje su potpisali Petar Vuleta, Mate Kutleša, Nikola Jakšić i Tihomil Maštrović.²² Potpisivanju su pored spomenutih nazočili i profesor Želimir Meštrović s Pedagoške akademije u Zadru, koji je sastanku davao ton i studentima upute, kao i Božo Miličević, djelatnik Košarkaškoga kluba Zadar.²³ Valja naglasiti da je političko vodstvo grada Zadra bilo upoznato s konačnim tekstom priopćenja, koji su studenti naposljetku i uputili svim redakcijama dnevnih listova. Jednako tako, potrebno je znati da su ih lokalni političari upozoravali na oštrinu teksta te im skretali pozornost na političku štetnost i posljedice koje mogu nastupiti upravo zbog krutoga sadržaja priopćenja. Zbog toga su neki od potpisnika naknadno poslušali primjedbe i sastavili novi, blaži oblik teksta, ali su i dalje ostali solidarni sa splitskim i zagrebačkim studentima.²⁴ Potpisnici priopćenja u raspravama su izražavali nezadovoljstvo zbog neargumentiranoga isključenja Šime Đodana i Marka Veselice²⁵ i dokazivali da su obojica na tribini *Hrvatska jučer i danas* u svojim predavanjima bila vrlo znanstvena i objektivna. Istodobno je Vuleta najavljivao da će sva predavanja biti objavljena u knjizi pod službenim nazivom tribine, ali u tom trenutku nije spominjao izdavača.²⁶

U tim je okolnostima na inicijativu Upravnoga odbora Zavičajnoga kluba *Petar Zoranić* studenata u Zagrebu 10. kolovoza u Zadru održan sastanak na koji su pozvani i predstavnici zadarskoga političkog rukovodstva. Međutim, nisu ih u pozivu obavijestili da će sastanku nazočiti I. Z. Čičak i D. Budiša.²⁷ Upravo zbog dolaska njih dvojice partijska organizacija odustala je od

¹⁹ SDS/CST, Informacija 249 od 23. 7. 1971.

²⁰ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Budiša Dražen 248565.

²¹ SDS/CST, Informacija 277 od 13. 8. 1971.

²² Usp. SDS/CZG, Informacija 221 od 22. 7. 1971.

²³ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Meštrović Želimir 102956.

²⁴ Usp. OBAD, „Zadar i okolica u Hrvatskom proljeću”, 179; PONOŠ, *Na rubu revolucije*, 145. Vodstvo riječkih studenata nije se međutim pridružilo njihovoj inicijativi.

²⁵ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Jonke Ljudevit 303478; HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Đodan Šime 238694; SDS/CZG, Informacija 232 od 3. 8. 1971., 221 od 22. 7. 1971. i 171 od 9. 5. 1971.

²⁶ SDS/CST, Informacija 277 od 13. 8. 1971.

²⁷ Centar SDS-a Zagreb s tim je upoznao Centar SDS-a Split, a oni zadarsko političko rukovodstvo.

ustupanja svojih prostorija, pa je sastanak na kraju održan na Filozofskom fakultetu. Otvorio ga je Petar Šale, predsjednik Upravnoga odbora Zavičajnoga kluba *Petar Zoranić*,²⁸ objasnivši u uvodnoj riječi cilj sastanka i način rada. Nazočne je obavijestio da pravo odlučivanja imaju članovi Upravnoga odbora, a gosti pravo rasprave nakon dobivene riječi, i nakon što je pročitao nacrt priopćenja zamolio ih je da glasaju te ih je sedam glasalo za, jedan je bio protiv i jedan suzdržan.²⁹ Nakon prihvaćenja priopćenja Vuleta je izrazio radost zbog masovnih studentskih prosvjeda povodom neargumentirane odluke o isključenju hrvatskih intelektualaca, rekavši da „neće plesati kako drugi sviraju”.

Zatim je riječ dobio sekretar Općinske konferencije (OK) SKH Zadar Stanko Pera, koji ih je uglavnom upozoravao na nepravilnosti i političku štetnost zaključaka. Nakon toga je Budiša u svojem osvrtu primijetio da su sveučilištarci mjesecima podmetali leđa za Centralni komitet i borili se protiv unitarista, a odnedavno se politika prema njima promijenila. Nastavio je u tom tonu, navodeći da su studenti zreli ljudi koji ne dopuštaju da netko drugi misli umjesto njih. Također je naglasio da su svjesni da su „autsajderi”, ali su istodobno dokazivali da „nagodbenjaštvo” ne treba biti konstanta hrvatske politike.³⁰ Postupke prema studentima, *Hrvatskom tjedniku* i hrvatskom sveučilištu usporedio je sa Žankovim stavovima i postupcima.³¹

Čičak je u svojem istupu izrazio žaljenje zbog konstantnoga policijskog praćenja, a prozvao je jedan komitet koji je cirkularnim pismom svim mjesnim zajednicama na području općine tražio otkazivanje gostoprimstva njemu i Budiši. Rekao je da su takvi postupci besmisleni i vode studente u ilegalu, premda oni to ne žele. Govorio je i o socijalnim problemima, kao i studentskim teškoćama, ali naznačio i to da su se u praksi njihove misli ciljano izvlačile iz konteksta te se takve koristile kao argumenti protiv njih. Manipuliranje studentima i sprječavanje njihovih akcija smatrao je klasičnim primjerom gušenja demokracije. Na tom tragu preispitivao je stavove Vladimira Bakarića i Jakova Blaževića te ih prozvao zbog neopravdanoga optuživanja studenata. Tako se među ostalim pitao i zašto je M. Žanko još u Savezu komunista, a Rade Bulat u CK SKH.³² Dovodio je u sumnju iskrenost zaključaka sa skupova održanih u radnim organizacijama gdje se pružala potpora odlukama Gradске konferencije i smatrao da se u takvim primjerima radilo o diktatu. Zbog

²⁸ Više vidi: HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Šale Petar 90616.

²⁹ SDS/CST, Informacija 277 od 13. 8. 1971.

³⁰ Usp. ŠENTIJA, *Razgovori s Mikom Tripalom*, 83; PONOŠ, *Na rubu revolucije*, 167-169; ZIDIĆ, „Upravna tijela Matice hrvatske”, 60; A. BATOVIĆ, *Hrvatsko proljeće i svijet*, 272; MIHALJEVIĆ, „Kontekst, akteri i ideje Hrvatskog proljeća”, 43; ŠOŠIĆ, *Slom hrvatskog komunističkog proljeća*, 115, 121. Inicijativa za ulazak Hrvatske u Ujedinjene narode (Šošić, Budiša).

³¹ Usp. SDS/CZG, Informacija 14 od 13. 1. 1970. i 16 od 14. 1. 1970.; ĐODAN, *Borba za Hrvatsku*, 513; GOTOVAC, *Moj slučaj*, 65-69; DIKLIĆ, „Kažimir Zanki i Hrvatsko proljeće”, 193; A. BATOVIĆ, *Hrvatsko proljeće i svijet*, 248; RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 382. Miloš Žanko, član CK SKH i potpredsjednik Narodne skupštine SFRJ, javno je pred TV kamerama nastupio protiv većine.

³² Usp. SDS/CZG, Informacija 439 od 24. 9. 1970. i 171 od 9. 5. 1971.

toga je predložio da radne organizacije imaju tri predstavnika studenata i tri predstavnika Gradske konferencije SK Zagreb da bi radnicima na taj način objasnili istinu ne bi li oni lakše donijeli svoje neovisne zaključke. Student Nikola Jakšić predložio je Čičku uspostavu dijaloga između CK SKH i komiteta na terenu jer bi se tako postigao kompromis, što je Čičak odbio uz obrazloženje da su studenti nakon što su trideset godina bili uz Centralni komitet s njim prekinuli vezu i da je vrijeme za samostalnost.³³

S druge strane Mate Kutleša, član Koordinacijskoga odbora Saveza studenata Zadar, zagovarao je potrebu studentskih demonstracija protiv nekompetentnoga rukovodstva SKH, pritom naglašavajući da su svojim postupcima, posebno isključenjem Đodana i Veselice iz Saveza komunista,³⁴ dokazali da nemaju smisla za trezveno i realno rasuđivanje. Istaknuo je da su upravo isključeni jedini bili napredni i studentima pristupačni znanstveni djelatnici, a njihove političke sposobnosti, uključujući znanstveni rad, pokazivale su da su to važne političke ličnosti novije hrvatske povijesti.³⁵ Kutleša je isto tako smatrao da bi se političko rukovodstvo iz SRH prisililo na povlačenje odluke o Đodanu i Veselici samo uz uvjet da studenti zajedno s radnicima izađu na masovne demonstracije.

U sklopu ovih razmatranja neophodno je navesti i podatak o tome da je suradnik Službe državne sigurnosti (SDS) „Pločar” glede događanja među hrvatskim sveučilištarcima dostavio 25. studenog 1971. informaciju da je odluka da studenti krenu u štrajk usuglašena na sastanku drugoga dana nakon isključenja Jure Sarića iz Republičkoga vijeća Saveza sindikata SRH.³⁶ Na sastanku koji suradnik spominje bili su Hrvoje Šošić,³⁷ Marko Veselica, Ante Paradžik,³⁸ Goran Dodig,³⁹ Dražen Budiša i još neki studenti koje on nije uspio identificirati, a iz ponašanja nazočnih zaključio je da je tu bio i Šime Đodan. Na sastanku je odlučeno da Savez studenata organizira štrajk, a kao razlog su navedena i neka od najvažnijih pitanja iz programa CK SKH, poput onih vezanih uz devizni sustav, kao i tada težak položaj radništva.⁴⁰ Uz prethodno navedeni glavni neposredni povod za takvu odluku raspravili su i dogovorili radnje za potenciranje smjenjivanja Milutina Baltića s položaja predsjednika Republičkoga vijeća Saveza sindikata SRH. Prema njihovu viđenju, sindikat

³³ Više vidi: SDS/CST, Informacija 277 od 13. 8. 1971.

³⁴ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Veselica Marko 205673 i dosje Đodan Šime 238694; VESELICA, *Moja hrvatska sudbina*, 203-204, 380-382; DRAČA, *Hrvatski feniks*, 79; ŠOŠIĆ, *Slom hrvatskog komunističkog proljeća*, 65-67; ĐODAN, *Borba za Hrvatsku*, 495.

³⁵ Više vidi: SDS/CST, Informacija 296 od 3. 9. 1971.

³⁶ Usp. ĐODAN, *Borba za Hrvatsku*, 619; A. BATOVIĆ, *Hrvatsko proljeće i svijet*, 275; MIHALJEVIĆ, „Kontekst, akteri i ideje Hrvatskog proljeća”, 53.

³⁷ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Veselica Marko 205673 (kaznena prijava, Hrvoje Šošić).

³⁸ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Čičak Ivan Zvonimir 207436 (kaznena prijava, Ante Paradžik).

³⁹ *Isto* (kaznena prijava, Goran Dodig).

⁴⁰ Usp. ĐODAN, *Borba za Hrvatsku*, 515; A. BATOVIĆ, *Hrvatsko proljeće i svijet*, 276 (odluka o stupanju u štrajk i razlozi štrajka).

je pod takvim vodstvom bio blokiran, a sam M. Baltić prepoznat kao velikosrpski unitarist.⁴¹ U pogledu tijeka zbivanja valja reći i da su u intenzivnom kontaktu s rukovodstvom Saveza studenata, a u cilju zajedničkih nastupa, uz već spomenute bili i Franjo Tuđman, kao i njegov sin (izvjesno je bila riječ o Miroslavu). Tako je slijedom događaja u Matici hrvatskoj 24. studenog 1971. organizirana sjednica predsjedništva u organizaciji F. Tuđmana,⁴² Š. Đodana, Petra Šegedina, Ljudevita Jonkea i Vlade Gotovca.⁴³ Donesen je zaključak o podržavanju štrajka studenata,⁴⁴ ali Matica hrvatska glede toga nije izdala službeno priopćenje, nego su V. Gotovac i Jozo Ivičević⁴⁵ ovlašteni da preko *Hrvatskoga tjednika* bez zadržke pružaju potporu.⁴⁶ U isto vrijeme Lj. Jonke preuzeo je obvezu obavljanja potrebnih razgovora s dekanima fakulteta da bi prihvatili zahtjeve studentskoga rukovodstva, odnosno da im ne bi pravili smetnje u ostvarenju njihovih nakana.⁴⁷

Stanje među zadarskim studentima tijekom studentskih nemira

U promatranom razdoblju neprestano su jačale veze zadarskih studenata s rukovodstvom studenata u Zagrebu, što je bilo vidljivo iz njihovih koordiniranih aktivnosti, napose u pogledu održavanja štrajka. Pored toga, bitno je na djelovanje zadarskoga studentskog vodstva utjecalo ponašanja P. Vulete, kojega su podržavali pojedini profesori s Filozofskoga fakulteta i Pedagoške akademije, ali i određeni pojedinci izvan toga kruga u Zadru s kojima je bio u stalnom kontaktu. U takvim okolnostima obavljene su pripreme za organiziranje prve tribine *Hrvatska jučer i danas*, održane u Zadru od 10. do 13. svibnja 1971., na kojoj su gosti bili Marko Veselica,⁴⁸ Šime Đodan, Franjo Tuđman, Petar Šegedin,⁴⁹ Vice Vukov i drugi. Konkretni dogovori za održavanje tribine započeli su još u siječnju te godine, a 28. ožujka Vuleta je u ime Koordinacijskoga odbora Saveza studenata uputio raznim organizacijama i ustanovama dopis u kojem je tražio financijsku potporu te naveo da su kao predavači pozvani istaknuti znanstvenici iz Zagreba i Zadra.⁵⁰ Privredne organizacije i ustanove nisu se odazvale pozivu, pa je Vuleta s još nekoliko članova studentskoga vodstva organizirao prošireni sastanak Koordinacijskoga odbora

⁴¹ SDS/CST, Informacija 404 od 3. 12. 1971. Usp. ĐODAN, *Borba za Hrvatsku*, 617-618.

⁴² Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Tuđman Franjo 229562; TUĐMAN, *Petrinska* 18, 9-14, 849; TUĐMAN, *Osobni dnevnik*, knj. II, 200.

⁴³ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Šegedin Petar 246955, dosje Jonke Ljudevit 303478 i dosje Gotovac Vlado 204605; GOTOVAC, *Moj slučaj*, 96-114.

⁴⁴ Usp. RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 447.

⁴⁵ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Veselica Marko 205673 (kaznena prijava, Jozo Ivičević Bakulić); GOTOVAC, *Moj slučaj*, 153-165.

⁴⁶ Usp. ĐODAN, *Borba za Hrvatsku*, 621.

⁴⁷ Više vidi: SDS/CST, Informacija 404 od 3. 12. 1971.

⁴⁸ Usp. SDS/CZG, Informacija 159 od 24. 5. 1971.

⁴⁹ Usp. SDS/CZG, Informacija 172 od 9. 6. 1971.

⁵⁰ SDS/CST, Informacija 44 od 10. 2. 1972.

Saveza studenata, Upravnoga odbora Matice hrvatske, Izvršnoga odbora Socijalističkoga saveza radnog naroda (SSRN) i Fonda za kulturnu djelatnost općine Zadar. Na sastanku su predstavljeni svi predavači, teme i redosljed predavanja, a studentima je preporučeno da za tehničkoga referenta tih priredbi odrede Davora Arasa.⁵¹ Nitko nije imao primjedbi, a zaključak je odmah emitiran preko Radija Zadar uz napomenu da bi bilo dobro da financiranje manifestacije pomognu sve društveno-političke organizacije.⁵² Zauzeto stajalište pružilo je veliku moralnu podršku akciji Koordinacijskoga odbora Saveza studenata, koji je radnim organizacijama i ustanovama na području Zadra odmah poslao novu okružnicu u kojoj se tražila konkretna pomoć. Pritom su kronološki navedene teme i predavači, a naglašeno je da se sve održava u suglasnosti sa SSRN-om, Savezom komunista, ogrankom Matice hrvatske, Savezom omladine i Povijesnim društvom u Zadru. Rezultat takva pristupa bio je da se većina radnih organizacija i ustanova, imajući pristanak društveno-političkih organizacija, odazvala pozivu i uplatila na žiro račun Saveza studenata 55 tisuća dinara.

Paralelno s tim, 6. svibnja 1971. Srpsko kulturno društvo *Prosvjeta* pokušalo je organizirati književnu večer u Zadru, na koju su pozvani Miodrag Bulatović, Branislav (Brana) Crnčević, Desanka Maksimović i drugi. Ta manifestacija nije se održala jer ju političko rukovodstvo grada nije dopustilo.⁵³ U tom smislu SDS je sugerirao rukovodstvu Zadra neka preispitaju svoja stajališta i o nastupu Šegedina, Tuđmana, Veselice i Đodana, o čemu su oni i raspravljali 7. svibnja 1971., ali je pod pritiskom potpredsjednika Izvršnoga odbora OK SSRN Gojka Pekote i Šime Peroša kao člana istoga tijela taj događaj ipak dopušten.⁵⁴ Zadarsko rukovodstvo nije se ogradilo poslije predavanja, odnosno istupa predavača ni nakon što je CK SKH ocijenio tu tribinu manifestacijom nacionalizma i šovinizma.⁵⁵ Sekretar OK SKH Stanko Pera u ime Komiteta i predsjednik OK SSRN Zvonko Festini u ime Izvršnoga odbora OK SSRN pismeno su obavijestili CK SKH da se ne slažu s takvim ocjenama. S druge se strane u isto vrijeme radio pritisak na zadarsku organizaciju Saveza komunista da prime sudionike tribine *Hrvatska jučer i danas*, što se u nekoj mjeri i ostvarilo.⁵⁶ Zbog tada prevladavajućih prijevora i nedovoljno razriješenih stajališta prema događajima koji su se u to vrijeme odvijali u Zadru, tadašnja asistentica na katedri za povijest Filozofskoga fakulteta u Zadru i politički bliska studentskim zahtjevima Tereza Ganza Aras osobno je otišla u Zagreb na razgovor s M. Tripalom te ga pozvala na tribinu. Važno je napomenuti i da je neposredno prije toga razgovora bila u Matici hrvatskoj na

⁵¹ SDS/CST, Informacija 45 od 10. 2. 1972. Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Aras Davor 90795.

⁵² Usp. ŠOŠIĆ, *Slom hrvatskog komunističkog proljeća*, 52.

⁵³ Usp. SDS/CZG, Informacija 154 od 20. 5. 1971.; OBAD, „Zadar i okolica u Hrvatskom proljeću”, 177; DIKLIĆ, „Kažimir Zanki i Hrvatsko proljeće”, 196.

⁵⁴ SDS/CST, Informacija 45 od 10. 2. 1972.

⁵⁵ Usp. DIKLIĆ, „Kažimir Zanki i Hrvatsko proljeće”, 210.

⁵⁶ SDS/CST, Informacija 44 od 10. 2. 1972.

konzultacijama s Veselicom, Đodanom, Tuđmanom i Gotovcem, čijim je posredovanjem kontakt i ostvarila. Druga tribina održana je od 22. do 25. studenog 1971., odnosno u vrijeme studentskoga štrajka. Vođe zadarskih studenata bili su u realnom vremenu u tijeku svih događanja u Zagrebu, a pozicija preko koje su dobivali instrukcije iz Zagreba bio je stan i telefon Davora i Tereze Aras, koji su sve prenosili uglavnom na Vuletu, što je funkcioniralo do noći 24./25. studenog 1971., kad su zadarski studenti stupili u štrajk i zauzeli prostorije fakulteta. U tim trenucima P. Šale bio je glavni posrednik između studentskoga rukovodstva u Zagrebu i onoga u Zadru te je u tom pogledu imao zadatak organizirati štrajk. Stoga je došao u Zadar 23. studenog 1971. uvečer te sa sobom donio proglase, plakate i letke preko kojih se studente i radne ljude pozivalo na štrajk. Nadalje je 24. studenog 1971. održan studentski zbor na Filozofskom fakultetu, a otvorio ga je Vuleta kao predsjednik Koordinacijskoga odbora Saveza studenata te se nakon izabranoga predsjedništva povukao. Vuleta, kao ni Kutleša, nije imao veću ulogu tijekom održavanja štrajka, a razlog je bio u sudjelovanju na priredbi *Hrvatska jučer i danas*.⁵⁷ Petar Šale vodio je glavnu riječ na studentskom zboru uz podršku grupe iz studentskih redova, a sva nastojanja društveno-političkih predstavnika općine, profesora, sekretara organizacije Saveza komunista i njihova zastupnika u Saboru nisu prihvaćena te je izglasan štrajk i izabran štrajkaški odbor i straža.

Profesori nisu dali javnu potporu studentima, ali SDS je došao do podataka da su neki od njih podržavali studente da ne odustaju od svojih zahtjeva. Također, SDS je primijetio da su studentima potporu pružale osobe izvan fakulteta koje su primijećene na zboru i bile otprije poznate po svojem isticanju nacionalnoga identiteta. Predsjednik Skupštine općine Zadar K. Zanki i društveno-politički predstavnici podržavali su studente u njihovim zahtjevima, ali su istodobno osudili štrajk kao metodu za ostvarivanje ciljeva. Tijekom štrajka P. Šale bio je u stalnom kontaktu s rukovodstvom studenata u Zagrebu, obavještavao ih o događajima u Zadru i primao naputke.⁵⁸ Nakon zaključaka 21. sjednice Predsjedništva SKJ te poduzetih aktivnosti protiv rukovodstva Saveza studenata Zagreba i SRH, i OK Saveza komunista na Filozofskom fakultetu u Zadru isključila je organizatore štrajka Tihomila Maštrovića i Tomislava Mamića iz članstva Saveza komunista.⁵⁹ Premda se oni u načelu nisu slagali s Titovim ocjenama, a ni sa zaključcima 23. sjednice CK SKH,⁶⁰ držali su postojeće stanje kao privremenu pobjedu unitarističkih snaga koje su uz

⁵⁷ Usp. A. BATOVIĆ, *Hrvatsko proljeće i svijet*, 250; MIHALJEVIĆ, „Kontekst, akteri i ideje Hrvatskog proljeća”, 53; ĐODAN, *Borba za Hrvatsku*, 617-618. Vuleta se povukao zbog dogovora s Tripalom, a prema izjavi Dražena Budiše, suzdržanost je Tripalo tražio i od njega kad mu je na sastanku u Splitu izložio plan političkoga vodstva.

⁵⁸ Usp. JURIĆ, „Zadar je bio epicentar Hrvatskog proljeća”.

⁵⁹ SDS/CST, Informacija 44 od 10. 2. 1972. Usp. SDS/CST, Informacija 160 od 18. 4. 1972.; HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Rogić Marijan 80737.

⁶⁰ Usp. RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 451-452.

potporu vojnih krugova primorale Tita na istup protiv Hrvata.⁶¹ Isto tako, zamjerali su Miki Tripalu, Savki Dabčević-Kučar, Peri Pirkeru i ostalima na njihovu držanju, a između sebe su provlačili tezu da trebaju biti pametni jer se i za sitnice gubi glava. Smatrali su da se svaka bura brzo stiša, pa se moglo očekivati da će i ova. Takva stajališta SDS je ocjenjivao kao očekivani prijelaz na zatvoreni rad i tajnu neprijateljsku aktivnost.

U tom spletu događaja Mihajlo Mihajlov, Franjo Zenko i Davor Aras napisali su otvoreno pismo OK SKH Zadar u kojem su osudili to što ih se dovodi u vezu s hrvatskim nacionalnim pokretom, a D. Aras podnio je i tužbu za klevetu i uvredu protiv Grge Stipića, v. d. predsjednika OK Saveza komunista, koji ih je prozvao u prosincu 1971. godine. Petar Vuleta i Mate Kutleša zajedno s obitelji Aras uputili su svim rukovodstvima u općini, CK SKH i Titu otvoreno pismo u kojem su dokazivali da su oni kao studenti organizirali tribine *Hrvatska jučer i danas* te da iza njih nitko nije stajao i da su tribine bile na visini i na liniji SKJ. Akcija SDS-a u prikupljanju dokumentacije za podnošenje kaznenih prijava, pretresi stanova i prostorija Matice hrvatske, oduzimanje materijala, kao i traganje za P. Šalom, koji se krio u Zagrebu, dodatno je utjecala na spomenutu grupaciju da se primire.⁶² Također u sklopu djelovanja represivnih tijela režima, SDS je predložio provedbu obrade nad Petrom Vuletom i Tomislavom Mamićem.⁶³

Vrijedno je u kontekstu prethodno iznesenog predočiti i podatak o razgovoru djelatnika Organa bezbjednosti Jugoslavenske narodne armije od 5. prosinca 1971., koji je vjerojatno na poluprivatnoj osnovi vodio sa studenticom Filozofskoga fakulteta u Zadru Dubravkom R.⁶⁴ Tu je ona, kako se napominje u bilješci iz razgovora, među ostalim naglasila da su tijekom štrajka na Filozofski fakultet u Zadru u večernjim satima došli predsjednik Skupštine općine Zadar Kažimir Zanki, sekretar Komiteta Stanko Pera i predsjednik SSRN-a Zvonko Festini.⁶⁵

Glavnu riječ, prema njezinu navodu, vodio je Zanki, pa je u tom smislu kazala „kad je uvidio da neće moći doći na kraj sa studentima, da im je zapretio hapšenjima i intervencijom armije”. Sugovornica je nadalje tvrdila „da je studentima od strane Zankija dato indirektno do znanja da je situacija dosta složena, da krivicu za ovo snose Savka i Tripalo, te da bi moglo doći do njihovog smenjivanja”. U nastavku je iznosila „da je štrajk bio dirigovan iz Zagreba i da se zadarski fakultet u ovom pokazao najbolji, da su se na zadarskom fakultetu profesori podijelili i da se ne podnose i da među njima ima izrazitih šovinista i nacionalista”.

⁶¹ Usp. ĐODAN, *Borba za Hrvatsku*, 512; MIHALJEVIĆ, „Kontekst, akteri i ideje Hrvatskog proljeća”, 52.

⁶² Usp. OBAD, „Zadar i okolica u Hrvatskom proljeću”, 180-181.

⁶³ Više vidi: SDS/CST, Informacija 44 od 10. 2. 1972.

⁶⁴ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Šale Petar 90616, Organ SB (Kontraobavještajna služba – KOS), Službena zabeleška od 6. 12. 1971.

⁶⁵ Usp. SDS/CST, Informacija 45 od 10. 2. 1972.

U primjedbi iz bilješke napomenuto je i da studenti u štrajku nisu naišli na podršku studenata srpske nacionalnosti.⁶⁶

Nadalje je navedeno da je izjavila: „Kontaktiram, povremeno sa jednim 60 godišnjim profesorom, koji mi je kroz razgovor rekao, ako dodje do rata na Bliskom istoku da će na egipatskoj strani biti Rusi, a na izraelskoj Amerikanci i Englezi. U tom slučaju Rusima će trebati jedna pomorska baza na našem dijelu Jadrana. Taj isti profesor mi je rekao da se ovih dana dok su ovi nemiri medju studentima, u Zagrebu nalazi veliki broj Rusa. Rekao mi je i o nedavnom tajnom sastanku TITO-BREŽNJEV.”⁶⁷

Za studenta Petra Šalu tvrdila je da je tijekom štrajka cijelo vrijeme boravio u Zadru te napomenula da ga je dobro poznavala, zbog čega je on u nju imao puno povjerenje.

Naznačila je i podatak o tome „da Šale ima velika poznanstva i intimne političke veze sa nekim profesorima i direktorima, a da se po jedan takav njegov prijatelj profesor i direktor nalazi i u Zadru. Ona kaže da joj nije hteo reći koji su to napominjući joj ‘imena se ne smiju govoriti’, da ona nezna o kom bi se direktoru moglo raditi, a za profesora predpostavlja da je BROZOVIĆ.”⁶⁸ Za studenta Petra Vuletu, predsjednika Koordinacijskoga odbora Saveza studenata u Zadru, rekla je „da je odmah u prvom danu štrajka izgubio glavu, tako da oko štrajka nije više ništa radio. On je sa Tripalom razgovarao o štrajku i da je Tripalu obećao da zadarski studenti neće štrajkovati. Da je u tom smislu i poslao telegram Tripalu, ali da su ipak ne njegovom inicijativom stupili u štrajk, te da je štrajk vođen MAMIĆEM koji je bio ujedno i član užeg štrajkaškog odbora i koji je kao takav putovao sa još 4 člana štrajkaškog odbora na plenum u Zagreb. Ovom štrajku je dosta dopreneo ŠALE.”

Bilješka sa sastanka sadržavala je i ocjenu u kojoj je stajalo: „Iz njenog izlaganja o Šali stiče se utisak da je on veoma aktivan, da je neprijatelj, da hoće odvajanje Hrvatske, te da je vezan, kako ona kaže – za političko podzemlje.” U nastavku je navela da je s nekim razgovarala o mogućem uhićenju P. Šale „te da joj je taj izrazio svoju pretpostavku da oni u Zagrebu nisu htjeli i neće Šalu hapsiti, već da je moguće da Šale bude uhapšen u Zadru, pošto je inače rodnom iz Zadra, te da za njega najverovatnije u Zadru imaju podatke”. Tvrdila je također „da letke štampaju i umnožavaju putem šapirografa kojeg imaju na

⁶⁶ Više vidi: HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Šale Petar 90616, Organ SB od 6. 12. 1971.

⁶⁷ Više vidi: HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Šale Petar 90616, Organ SB od 21. 12. 1971. Usp. ĐODAN, *Borba za Hrvatsku*, 503, 617; A. BATOVIĆ, *Hrvatsko proljeće i svijet*, 238. Sovjetski vođa Leonid Brežnjev službeno je posjetio Jugoslaviju krajem rujna, nakon što je nazvao Tita krajem travnja 1971. tijekom 17. sjednice Predsjedništva CK SKJ u proširenom sastavu na Brijunima i pitao ga što se događa u Jugoslaviji te nudio pomoć.

⁶⁸ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Šale Petar 90616, Organ SB od 21. 12. 1971. „Brozović, profesor na zadarskom fakultetu: jedne večeri, za vreme štrajka, poslao je članove štrajkaškog odbora u izvidjanje situacije po gradu.” Izvjesno je bila riječ o profesoru Daliboru Brozoviću.

fakultetu, a da su svoje proglase štrajkaške štampali u štampariji 'Narodni list' u Zadru".

Izjavila je i sljedeće: „Šale: velikohrvat, želi da se Hrvatska očisti od Srba, da će tražiti da služi vojsku isključivo u Hrvatskoj i da ima još neka nastrana politička shvatanja sa čime se ona sa njime ne slaže, bez obzira što su oni dobri prijatelji. Brat mu završio studije i sada radi u zadarskom sudu, pravnik je. Mamić i Miše: sa nekim stavovima Šaleovim se ne slažu, a navodno da ni u dobrim odnosima nisu. Da imaju dobre veze sa UDB-ašima u gradu.”

Među ostalim, izjavila je da je bila na sastanku, ali navodno samo s Dujom Mišom. Sastanak je prema njezinoj tvrdnji protekao u običnom razgovoru, ali joj je u njemu skrenuta pozornost na provokatore.

U tom smislu rečeno joj je „da u širem štrajkaškom odboru ima par studenata, ne imenujući koji su to, koji su u vezi s UDB-om, da oni sve UDB-i prenose šta se zbiva u vezi štrajka i štrajkaša, kao i da, takodjer u ovom odboru, ima par njih ponovo ne imenujući koji su to, koji su u direktnoj vezi s političkim podzemljem u Zagrebu”. Sugerirano joj je „da se čuva i jednih i drugih, u koliko je budu ovi ili bilo ko što pitao – da pazi šta govori i daje neodredjene odgovore”.⁶⁹ Primijetila je da je „Pera velikohrvat. Da je Zanki išao u Zagreb i svađao se sa Vrhovcem zbog nekih Vrhovčevih tvrdnji o stanju u Zadru, pa da je za očekivati Zankijev pad. Maštović /student/ da je pisao pismo Đođanu i Veselici, te da je član užeg štrajkaškog odbora zajedno s Cvikom, Cvitanom, Mihovilovićem, Njižićem [izvjesno je Nižićem] Miše Dujom, Baretom, Mamić Tomislavom, Mamić Petrom i još dvojicom.”

U bilješci Organa bezbjednosti od 13. prosinca 1972. također je navedeno: „Prije ovog sastanka kod mene u stanu, ispričala je četiri politička vica, od kojih tri uvredljiva po ličnost druga Tita. Navodno čula na ulici. Zatim je rekla da je danas srela u gradu suradnika radio Zadra Mando Milenka, koji joj je u prolazu rekao /ili kraćem razgovoru/ da će ih u radio Zadru biti pola uhapšeno. Brani ovoga i tvrdi da je dobar čovek.” Dalje je po pitanju ostavke Josipa Đerđe navela da je strani tisak pisao da je Đerđa pri podnošenju ostavke rekao: „dajte vi meni penziju koju sam zaslužio. Beskorisna je svaka moja pomoć, jer je Jugoslavija u raspadanju.”⁷⁰ Istaknula je također da je u tim trenucima među studentima vladalo zatišje i izdvojila: „Kod studenata se osjeća strah da nitko o politici ne diskutuje, ali da ona ne isključuje uvjerenost da se pojedinci sastaju i razgovaraju u 'četiri oka'. Da je čula da su u Zadru vršeni pretresi stanova kod nekih lica.” Pored toga istaknula je da je bila s P. Šalom 7. veljače 1972., kad joj je rekao „da sve što ga bude interesovalo u vezi sa njim da će ona /Dubravka/ saznati od njegove majke”. Nadalje je kazala: „Ranjen je nekim tupim predmetom u predelu levog boka, a za vreme studentskih nemira odmah nakon štrajka. Da je bio u blizini ili sa Paradžikom i Čičkom za

⁶⁹ Više vidi: HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Šale Petar 90616, Organ SB od 23. 12. 1971.

⁷⁰ Usp. ŠOŠIĆ, *Slom hrvatskog komunističkog proljeća*, 190.

vreme kad su oni uhapšeni, ali da je uspeo pobjeći.” Istaknula je da joj je bilo žao Šale, pogotovo zato što nije mogao otići k doktoru,⁷¹ pa je na kraju zaključila „da poslednji ispit, od 8 ispita koliko još ima dati, mora polagati pred profesoricom Derosi-Bjelajac /član CK SKH/. SUP Zadar ga je tražio kod majke i kod brata /taj brat mu je pravnik u sudu Zadar/.”⁷²

Ovaj posljednji navod o susretu Organa bezbjednosti Jugoslavenske narodne armije i spomenute studentice, kao i citirani dijelovi zabilješke u velikoj mjeri upućuju na tijek zbivanja, odnosno na prilike koje su vladale među studentskom grupacijom u Zadru povezanom sa štrajkaškim aktivnostima. Iz sadržaja bilješke mogu se raspoznati i stajališta određenih predstavnika lokalnih struktura vlasti koji su do određene razine, ne javno, ali ipak znatno, bili na strani studentskih promišljanja i njihovih zahtjeva.

Ogledni primjeri kaznenih prijava u Zadru

Nakon objavljivanja zaključaka 21. sjednice Predsjedništva SKJ i 23. sjednice CK SKH SDS se angažirao na utvrđivanju neprijateljske djelatnosti pojedinih osoba i prikupljanju dokumentacije za njihov kazneni progon.⁷³ Služba državne sigurnosti koristila se ovlaštenjima za pretres prostorija Matice hrvatske i stanova njezinih dužnosnika, a akcija je proširena i na stanove nekih osoba koje su i prije uočene u, kako je kvalificirano, nacionalističkoj djelatnosti.⁷⁴ Tako su prikupljeni materijalni dokazi o odgovornosti određenih osoba te su u suradnji s Općinskim javnim tužilaštvom i Službom javne sigurnosti podnesene kaznene prijave. U obavijesnim razgovorima SDS je dolazio do materijala koje u tom trenutku nije mogao dokumentirati, ali je na temelju njih pojedince angažirao za suradnju.⁷⁵ Po tom obrascu podignuta je kaznena prijava protiv Petra Šale prema čl. 118., st. 1. *Krivičnoga zakonika* (KZ). Kaznene prijave podignute su i protiv: Brune Zorića na temelju njegove djelatnosti prema čl. 118., st. 1. KZ-a, a određen mu je i istražni zatvor 10. veljače 1972.; Borisa Vidova prema čl. 118., st. 1. i čl. 119., st. 3. KZ-a i uveden je u daljnji postupak 9. ožujka 1972.; Ivana Mišulića na temelju dokaznoga materijala prema čl. 119., st. 3. KZ-a 15. ožujka 1972. i Ante Fabrova na temelju njegova neprijateljskoga djelovanja prema čl. 118., st. 1. KZ-a, pa je u suradnji sa Službom javne sigurnosti Biograd n/M SDS podnio kaznenu prijavu na Okružnom sudu

⁷¹ Više vidi: HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Šale Petar 90616, Organ SB od 9. 2. 1972. „Dubravka je pitala – zašto ga traži KOS, a ja sam joj odgovorio da to ne vjerujem jer on nije vojni bjegunac. Da ga optužuju po članu 117. KZ.”

⁷² *Isto.*

⁷³ Usp. ĐODAN, *Borba za Hrvatsku*, 613, 618-619; RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 451-456; A. BATOVIĆ, *Hrvatsko proljeće i svijet*, 305-311; OBAD, „Zadar i okolica u Hrvatskom proljeću”, 180-181.

⁷⁴ Više vidi: SDS/CST, Informacija 108 od 27. 3. 1972. Usp. SRH, SO ZADAR, SJS, BROJ: 01 - 604/1 - 1973 Zadar, 25. I - 1973, „Godišnji izvještaj za 1972 godinu”.

⁷⁵ Usp. SDS/CST, Informacija 112 od 28. 3. 1972.

u Zadru.⁷⁶ Protiv Šime Čačića Služba javne sigurnosti u Benkovcu podnijela je kaznenu prijavu prema čl. 118. KZ-a.⁷⁷

Služba državne sigurnosti radila je na otkrivanju osoba koje su bile neprijateljski raspoložene prema državnom uređenju te je došla do dokumentacije na temelju koje je uz suglasnost Općinskoga javnog tužilaštva i Službe javne sigurnosti podnijela kaznene prijave protiv: Petra Vulete (DL – dosje ličnosti) prema čl. 118., st. 1. KZ-a i čl. 292. i 322., st. 1. KZ-a te mu je određen istražni zatvor;⁷⁸ Tomislava Bilosnića (PI – početna informacija) prema čl. 118., st. 1. KZ-a i čl. 322., st. 1. KZ-a;⁷⁹ Petra Šale – dopuna prijave; Šime Peroša (PI) prema čl. 118., st. 1. KZ-a; Božidara Santinija prema čl. 118., st. 1. KZ-a i Ivana Peđića prema čl. 118., st. 1. KZ-a i zadržan je u istražnom zatvoru.⁸⁰ Do navedene dokumentacije SDS je došao pretresom stanova i obavijesnim razgovorima.⁸¹

Ovi izdvojeni primjeri pokrenutih kaznenih prijava u Zadru nakon događaja koji su naznačili slom hrvatskoga proljeća ostali su svjedočanstvom na koji se način jugoslavenski komunistički režim selektivno obračunavao s politički „devijantnim” pojavama. Može se primijetiti da su pod udar sankcija došli isključivo oni pojedinci i skupine koji nisu bili članovi ili su neposredno prije, odnosno u vrijeme tih zbivanja, napustili članstvo u SKJ. To je vrlo važan podatak, napose kad se razmatraju i analiziraju događaji koji su u prethodnom razdoblju obilježili unutarpartijska razračunavanja.

⁷⁶ Više vidi: SDS/CST, Informacija 108 od 27. 3. 1972.

⁷⁷ Više vidi: SDS/CST, Informacija 166 od 26. 4. 1972.

⁷⁸ *Krivični zakonik*: „Neprijateljska propaganda. Član 118. (1) Ko napisom, letkom, crtežom, govorom ili na drugi način poziva ili podstiče na nasilnu ili protivustavnu promenu društvenog ili državnog uređenja (...) kazniće se strogim zatvorom do dvanaest godina.” – „Izazivanje nacionalne, rasne ili verske netrpeljivosti, mržnje ili razdora. Član 119. (3) Ko vredanjem građana ili na drugi način izaziva nacionalnu, rasnu ili versku netrpeljivost, kazniće se zatvorom.” – „Neposlušnost prema naredbi za udaljanje. Član 292. (...)” – „Pronevera. Član 322. (1) Ko u nameri da sebi ili drugome pribavi imovinsku korist protivpravno prisvoji novac, hartije od vrednosti (...) kazniće se strogim zatvorom do pet godina.”

⁷⁹ Usp. ORŠOLIĆ, „Hrvatsko proljeće u Zadru”, 230; OBAD, „Zadar i okolica u Hrvatskom proljeću”, 171.

⁸⁰ Objašnjenje kratica za neke obrade SDS-a na temelju istražene dokumentacije: DL – dosje ličnosti; DO – dosje objekta; GOO – grupna operativna obrada; GPPR – grupni predmet u prethodnom radu; OK – operativna kontrola, koristila se nakon operativne obrade kad se sumnjalo u ponovnu neprijateljsku djelatnost; OO – operativna obrada (nad osobom ili objektom), predmnijeva državnoga neprijatelja koji se nalazi pod stalnom obradom; PI – početna informacija, prvi stupanj obrade (često se ista kratica rabila i u drugom kontekstu: PI – putna isprava); PO – prethodna obrada; POO – prethodna operativna obrada, koja je početni oblik nadzora; POK – povremena operativna kontrola; PPR – predmet u prethodnom radu; S – suradnik; TKPP – tajna kontrola poštanskih pošiljaka; TKTR – tajna kontrola telefonskih razgovora. Služba državne sigurnosti u različitim je razdobljima imala različite procjene nečije neprijateljske djelatnosti, pa su shodno tome u informacijama rabili akronime za označavanje određene obrade koji su u prvom razdoblju bili jedinstveni za cijelu saveznu službu, a poslije su prilagođavani. Usp. VUKOJEVIĆ, VUKUŠIĆ, *Djelovodnik šefova bosansko-hercegovačke Udbe, 7-8*; BUKVIĆ, „Operativna obrada ‘Tuškanac’”, 17-18.

⁸¹ Više vidi: SDS/CST, Informacija 249 od 19. 6. 1972.

Zaključno razmatranje

U ovom članku predstavljen je tijek događaja koji su obilježili studentski pokret 1971. u Zadru, i to prije svega sa stanovišta Službe državne sigurnosti i dijelom Organa bezbjednosti. Ideološki pritisak pomiješan s represivnim djelovanjem tijela vlasti kojem su tijekom i nakon društveno-političkoga pokreta nazvanog hrvatsko proljeće bili podvrgnuti istaknuti pojedinci sa zadarskoga područja ovdje je korišten za upotpunjavanje slike o načinu funkcioniranja režima. U tom kontekstu posebna pozornost posvećena je djelovanju SDS-a, odnosno njegovim specifičnim mjerama i radnjama što ih je provodio prema pojedincima i grupama za koje su držali da su svojim postupanjima i izričajem bili protivni postojećem društveno-političkom uređenju. Na toj osnovi prikupljali su materijalne dokaze o odgovornosti mjerama zahvaćenih osoba te u suradnji s Općinskim javnim tužilaštvom i Službom javne sigurnosti podnosili prijedloge za kaznene prijave. U obavijesnim razgovorima Služba je dolazila do materijala koje u tom trenutku nije mogla koristiti kao dokaze, ali je na temelju njih pojedince metodama ucjene poslije uspijevala angažirati za suradnju. Istodobno je SDS imao ubačene suradnike u većini institucija, kao i među studentima za vrijeme trajanja promatranih zbivanja, što je u ovom razmatranju postalo očito predočavanjem korištene dokumentacije. U usporedbi s dosadašnjim studijama i literaturom koja se bavila hrvatskim proljećem u Zadru, odnosno vremenom studentskoga pokreta, ovaj rad primarno se zasniva na dosad nekorisćenim i neobjavljenim izvorima, koji su omogućili potpuniji uvid u manje poznate detalje o istaknutijim pojedincima iz studentskoga pokreta 1971. s područja grada Zadra. Hrvatski sveučilištarci bili su jedan od tri ključna nositelja društveno-političkoga pokreta u SRH koji je poprimio nacionalni karakter i dobio naziv hrvatsko proljeće. Sveučilištarci su u tim zbivanjima, zajedno s hrvatskim intelektualcima bliskim Matici hrvatskoj, kao i komunistima iz SRH koji su imali reformskih nagnuća, stvarali okosnicu promjena političkoga ozračja.

Kako proizlazi iz opisanoga slijeda događaja, studentske aktivnosti u Zadru tijekom 1971. bile su koordinirane s onima u Zagrebu. Određeni dijelovi političke nomenklature u Zadru, kao i pojedini profesori s Filozofskoga fakulteta i Pedagoške akademije u gradu, također su bili na strani studentskih zahtjeva i, premda ne javno, ali ipak bitno, podržavali ih. Na kraju, uzimajući u obzir sve izloženo, može se kazati da su nastale prilike u vrijeme studentskoga pokreta u Zadru 1971. u velikoj mjeri pratile one u Zagrebu. Opseg i intenzitet djelovanja represivnih tijela na primjeru Zadra dostizao je zavidnu razinu, što je u postupku dokazivanja takva pristupa neizostavna činjenica koja se ne može zaobilaziti.

Arhivski i neobjavljeni izvori

HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 1561, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske.

Informacije od 1970. do 1973. Centar SDS Split i Centar SDS Zagreb.

SRH, SO ZADAR, SJS, BROJ: 01 - 604/1 - 1973 Zadar, 25. I - 1973, Socijalistička Republika Hrvatska, Skupština općine Zadar, Služba javne sigurnosti, RSUP SRH ZAGREB, Republički sekretarijat za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske Zagreb, „Godišnji izvještaj za 1972 godinu”. (E-mail korespondencija autora s PU zadarskom 2021./2022., materijali u PU Zadar preuzeti 17. 1. 2022.)

Dosjei: Aras Davor 90795; Budiša Dražen 248565; Đodan Šime 238694; Čičak Ivan Zvonimir 207436; Gotovac Vlado 204605; Jonke Ljudevit 303478; Meštrović Želimir 102956; Rogić Marijan 80737; Šale Petar 90616; Šegedin Petar 246955; Tuđman Franjo 229562; Veselica Marko 205673.

Knjige i zbornici

AKMADŽA, Miroslav. *Franjo Kuharić: kardinal i vlast*. Zagreb: Profil knjiga, 2020.

AKMADŽA, Miroslav. *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980*. Zagreb; Slavonski Brod: Despot Infinitus, 2013.

BATOVIĆ, Ante. *Hrvatsko proljeće i svijet: Hrvatska u vrtlogu svjetskih zbivanja 1966.-1972*. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2019.

BATOVIĆ, Šime, ur. *Kažimir Zanki 1924. – 2000. Zbornik radova posvećenih životu i djelu Kažimira Zankija uz 80. obljetnicu rođenja*. Zadar: Matica hrvatska Zadar, 2005.

BUKVIĆ, Nenad. *UDBA i Deklaracija: reakcije Službe državne sigurnosti na objavu Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika iz 1967. godine*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2022.

DABČEVIĆ-KUČAR, Savka. *‘71: hrvatski snovi i stvarnost*. Zagreb: Inter-public, 1997.

DRAČA, Dubravka. *Hrvatski feniks: Marko Veselica*. Zagreb: Marko Veselica, 1992.

ĐODAN, Šime. *Borba za Hrvatsku*. Zagreb: Školske novine, 1998.

GOTOVAC, Vlado. *Moj slučaj*. Ljubljana; Zagreb: Cankarjeva založba, 1989.

JAKOVINA, Tvrtko, ur. *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*. Zagreb: Centar za demokraciju Miko Tripalo; FFZG; FPZZG; PFZG, 2012.

ORŠOLIĆ, Tado, ur. *Zadar i okolica od Drugoga svjetskog rata do Domovinskog rata. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 21. studenog 2007. u Zadru*. Zagreb; Zadar: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavad za povijesne znanosti u Zadru; Sveučilište u Zadru, 2009.

PIŠKOVIĆ, Milan, ur. *Sječa Hrvatske u Karađorđevu 1971. Autorizirani zapisnik*. Zagreb: Meditor, 1994.

PONOŠ, Tihomir. *Na rubu revolucije: studenti ‘71*. Zagreb: Profil International, 2007.

RADELIĆ, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. Od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2006.

ŠARIĆ, Tatjana. *Deseta sjednica CK SKH – tragom arhivskih dokumenata (29. prosinca 1969. – 4. travnja 1971.)*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2021.

ŠENTIJA, Josip. *Razgovori s Mikom Tripalom o hrvatskom proljeću*. Zagreb: Profil, 2005.

ŠOŠIĆ, Hrvoje. *Slom hrvatskog komunističkog proljeća 1971. godine*. Zagreb: Školske novine, 1997.

TRIPALO, Miko. *Hrvatsko proljeće*. Zagreb: Globus, 1990.

TUĐMAN, Franjo. *Osobni dnevnik: 1973. – 1989.*, knj. I-III. Prir. Ankica Tuđman. Zagreb: Večernji edicija, 2011.

TUĐMAN, Franjo. *Petrinjska 18. Zatvorski dnevnik iz 1972*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2003.

UJEVIĆ, Milan; UJEVIĆ, Bože. *Karinski slučaj 1971*. Split: Naklada Bošković, 2017.

VESELICA, Marko. *Moja hrvatska sudbina: uznički dnevnik i razmišljanja o temeljnim problemima hrvatskog naroda i hrvatske države u hrvatskom Sibiru*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 2003.

VUKOJEVIĆ, Vice; VUKUŠIĆ, Bože, prir. *Djelovodnik šefova bosansko-hercegovačke Udbe 1970.-1992*. Zagreb: Klub hrvatskih povratnika iz iseljeništa, 2013.

ZIDIĆ, Igor, ur. *Hrvatska i Hrvatsko proljeće 1971. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 25. i 26. siječnja 2012*. Zagreb: Matica hrvatska, 2017.

ŽIŽIĆ, Jakov, ur. *Sinj i Hrvatsko proljeće. Zbornik radova*. Zagreb: Klub Sinjana Zagreb; Ogranak Matice hrvatske u Sinju; Institut za migracije i narodnosti, 2021.

Članci i prilozi

AKMADŽA, Miroslav. „Katolička crkva i Hrvatsko proljeće”. *Časopis za suvremenu povijest* 44 (2012), br. 3: 603-630. Pristup ostvaren 10. 8. 2022. <https://hrcak.srce.hr/file/140003>.

BATOVIĆ, Ante. „Od ekonomske reforme do Brijunskog plenuma – Američki i britanski izvještaji o Hrvatskoj (1964.-1966.)”. *Historijski zbornik* 63 (2010), br. 2: 539-569. Pristup ostvaren 10. 8. 2022. <https://hrcak.srce.hr/file/121394>.

BUKVIĆ, Nenad. „Operativna obrada ‘Tuškanac’: dokumenti Službe državne sigurnosti o studentskom pokretu u Hrvatskoj 1971. godine”. *Fontes: izvori za hrvatsku povijest* 27 (2021), br. 1: 11-34. Pristup ostvaren 15. 7. 2023. <https://hrcak.srce.hr/file/397927>.

DIKLIĆ, Marjan. „Kažimir Zanki i Hrvatsko proljeće”. U: *Zadar i okolica od Drugoga svjetskog rata do Domovinskog rata. Zbornik radova sa znanstve-*

nog skupa održanog 21. studenog 2007. u Zadru, ur. Tado Oršolić. Zagreb; Zadar: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Zadru; Sveučilište u Zadru, 2009, 184-221.

JURIĆ, Miro Radomir. „Zadar je bio epicentar Hrvatskog proljeća”. *Matica hrvatska, Vijenac* 723, 2021. Pristup ostvaren 11. 8. 2022. <https://www.matica.hr/vijenac/723/zadar-je-bio-epicentar-hrvatskog-proljeaca-32338>.

MATKOVIĆ, Hrvoje. „Memoarska literatura o hrvatskome nacionalnom pokretu 1971. godine”. *Časopis za suvremenu povijest* 40 (2008), br. 3: 1143-1153. Pristup ostvaren 10. 8. 2022. <https://hrcak.srce.hr/file/141512>.

MIHALJEVIĆ, Josip. „Kontekst, akteri i ideje Hrvatskog proljeća”. U: *Sinj i Hrvatsko proljeće. Zbornik radova*, ur. Jakov Žižić. Zagreb: Klub Sinjana Zagreb; Ogranak Matice hrvatske u Sinju; Institut za migracije i narodnosti, 2021, 15-73.

OBAD, Stijepo. „Zadar i okolica u Hrvatskom proljeću 1971. godine”. U: *Zadar i okolica od Drugoga svjetskog rata do Domovinskog rata. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 21. studenog 2007. u Zadru*, ur. Tado Oršolić. Zagreb; Zadar: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Zadru; Sveučilište u Zadru, 2009, 164-183.

ORŠOLIĆ, Tado. „Hrvatsko proljeće u Zadru promatrano kroz prizmu (zadarskog) novinarstva”. U: *Zadar i okolica od Drugoga svjetskog rata do Domovinskog rata. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 21. studenog 2007. u Zadru*, ur. Tado Oršolić. Zagreb; Zadar: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Zadru; Sveučilište u Zadru, 2009, 222-239.

R. J.; L. K. „50 godina Hrvatskog proljeća u Zadru – povodom 50 godina Hrvatskog proljeća donosimo popis članova Ogranka Matice hrvatske u Zadru 1970. i 1971. godine”. *Ogranak Matice hrvatske u Zadru*, 2022. Pristup ostvaren 10. 8. 2022. <https://ogranakmaticehrvatskeuzadru.hr/2022/01/50-godina-hrvatskog-proljeaca-u-zadru-povodom-50-godina-hrvatskog-proljeaca-donosimo-popis-clanova-ogranka-matice-hrvatske-u-zadru-1970-i-1971-godine/>.

ZIDIĆ, Igor. „Upravna tijela Matice hrvatske, odnos snaga i društvena previranja u razdoblju 1966-1971.” U: *Hrvatska i Hrvatsko proljeće 1971. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 25. i 26. siječnja 2012.*, ur. Igor Zidić. Zagreb: Matica hrvatska, 2017, 27-79.

Ostali izvori

Hrvatski leksikon, sv. 2 (L-Ž). Zagreb: Naklada leksikon, 1996-1997.

„Hrvatsko proljeće”. U: *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”. Pristup ostvaren 3. 8. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26516>.

Krivični zakonik – četrnaesto izdanje. Beograd: Novinska ustanova Službeni list SFRJ, 1974.

SUMMARY

Student Movement in Zadar in 1971 from the Perspective of Repressive Bodies of the SFRJ (Socialist Federal Republic of Yugoslavia)

This article, based on original archival records, presents the direction taken by the student movement in 1971, with exclusive reference to the city of Zadar. In this context, the documentation of the State Security Service of the Republican Secretariat for Internal Affairs of the Socialist Republic of Croatia (SDS RSUP SRH) was the principal source. This collection contains numerous notes, observations and conclusions about the activities of Zadar university students as well as of individuals or groups of people from the area who were close to them in terms of fundamental principles. As a result, it is important to point out that the personal files of the actors surveilled during the period of the events that marked the student activities in the crucial moments of the Croatian Spring were produced and maintained by the aforementioned arm of the regime. At the same time, one should note that the mentioned files observed separately are not always absolutely relevant material. However, as a whole, together with other documentation, they create the prerequisites for a deeper intrusion and a more comprehensive analysis of the topic of observation. The approach of this paper is aimed at highlighting the key behaviours of communist repressive bodies, and in this sense, especially of those who were prioritized in attempts to prevent the achievement of student goals.

Keywords: Croatian Spring; State Security Service; student movement; students from the University of Zadar